

Conclusie

Het aardappeloproer van 1917 was in de kern niet meer dan een voedseloproer, een vorm van protest waarbij zowel vrouwen als mannen opkwamen voor hun gezamenlijk belang van een rechtvaardige verdeling van de schaarse aardappelen. Het plunderen, de organisatie binnen de buurten en het eisen van maatregelen op het stadhuis behoorden tot een tactiek die ook vóór 1917 werd toegepast. Het aardappeloproer was echter een ‘verlaat’ oproer en vond in tegenstelling tot eerdere voedselrellen plaats binnen een modern politiek kader en ook nog eens in oorlogstijd.

Ondanks de Nederlandse neutraliteit had de oorlog invloed op de tactieken en eisen van de bevolking. In de eerste plaats werden door de oorlog geweld en agressiviteit steeds zichtbaarder in de samenleving: het volk moest zich een houding zien te geven tegenover soldaten en deserteurs; algemene frustratie over de oorlog kwam op een destructieve manier naar buiten; door de toenemende militarisering werd de stap naar eigen geweld kleiner. Het geweld was in de vorm van baldadige straatjongens en het tarten van politie ook in eerdere oproeren aanwezig geweest, maar was in 1917 van een grotere omvang en vooral niet exclusief mannelijk. Ten tweede beïnvloedde de oorlog ook de eisen van de arbeiders. Iedere arbeider had te maken met schaarste, waardoor het oproer zich over de hele stad kon verspreiden. Het idee van rechtvaardigheid werd ingekleurd met het verzet tegen OW-ers en de uitvoer naar Duitsland, en als verantwoordelijke kwam in plaats van het gemeentebestuur de – in oorlogstijd toenemend aanwezige – nationale overheid in zicht.

In tegenstelling tot hun houding in traditionele oproeren gaven de arbeiders in 1917 ook blijk van een gericht politiek bewustzijn. Binnen de buurten werd er expliciet over politiek gesproken, men formuleerde eigen eisen, zette deze zelfs op spandoeken neer en onderhandelde met de politie en op het stadhuis. Deze onderhandeling was overigens tekenend voor het feit dat er minder verzet dan in oorlogvoerende landen tegen de (gemeentelijke) overheid was. Daarnaast poogde de politiek zelf leiding over het oproer te verkrijgen om de eigen eisen te verwezenlijken. Leiderschap over voedseloproeren lag door het spontane karakter traditioneel lastig en deze poging van de socialisten het oproer zelfs politiek te sturen, is dan ook opvallend. Door in te spelen op de gevoelens van de arbeiders, het houden van vergaderingen, het propageren van een beeld van politie en soldaten probeerde de SDP de arbeiders ideologisch te beïnvloeden. De socialisten kregen door de oorlog zelf ook met nieuwe mogelijkheden te maken: de gemobiliseerde soldaten konden met propaganda worden bewerkt; de aanwezigheid van deserteurs gaf hun beweging een meer internationaal karakter; en in februari bleek in Rusland zelfs de revolutie mogelijk.

De kloof tussen de arbeiders en de – nota bene – socialistische politiek werd echter niet overbrugd. De tactieken, eisen en het politiek bewustzijn van de arbeiders kwamen niet overeen met de visie van de radicale socialisten. Een échte revolutie hadden de socialisten wellicht ook niet voor mogelijk gehouden, maar hun leiderschap en methodes waren niet enkel bedoeld om zich af te zetten

tegen de SDAP. Het streven naar een revolutionaire beweging was daar en de aversie tegen de agenten, de bescheiden dienstweigering en de redelijk succesvolle staking zouden te verklaren zijn vanuit de socialistische theorie, maar uiteindelijk kwamen deze acties grotendeels voort uit het volk zelf. Daarnaast lieten de socialisten de grootste 'revolutionaire' kracht die zij tot hun beschikking hadden, de plunderende maar politiek bewuste vrouwen, links liggen. De toestand van een verder vredig Nederland, waarin de levensomstandigheden nog niet zó schrijnend waren, zorgde ervoor dat de beweging zich uiteindelijk niet doorzette. Met de komst van nieuwe aardappelen keerde het volk het oproer dat inmiddels lang genoeg had geduurd de rug toe. De geweldskwestie en de daarmee verbonden schuldvraag waar de SDP en SDAP mee achter bleven, zou ervoor zorgen dat het politieke aspect van het aardappeloproer van 1917 de boeken in ging als een strijd tussen twee arbeiderspartijen in hogere politieke regionen. Niet als een mislukte revolutie, niet als een treffen tussen de arbeiders en het socialisme.

Literatuur

Periodieken

Algemeen Handelsblad

De Amsterdammer: christelijk volksdagblad

De Arbeid

De Gemeentearbeider

Het Leven

De Notenkraker

De Proletarische Vrouw

De Telegraaf

De Tribune

Het Volk

De Vrije Socialist

Het Weekblad: bijvoegsel van Het Volk

Archieven

Spaarnestad Fotoarchief

Stadsarchief Gemeente Amsterdam

- Archief van het Kabinet van de burgemeester; no.5168.
- Archief Algemene Zaken; no.5181.
- Archief van de Politie; no.5225.

Bronnen en literatuur

Barbarossa, *Dagboek van een Amsterdammer* (Amsterdam z.j.[1917]).

Bauman, G., *De Tribunisten, de revolutionaire marxisten van Nederland* (Moskou 1988).

Beaufort, W.H. De, *Dagboeken en aantekeningen van Willem Hendrik de Beaufort, 1874-1918, deel II* (Den Haag 1993; uitg. J.P. de Valk en M. van Faassen).

Binneveld, H. (red.), *Leven naast de catastrofe: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Hilversum 2001).

Blom, R. en Th. Stelling, *Niet voor God en niet voor het Vaderland: linkse soldaten, matrozen en hun organisaties tijdens de mobilisatie van '14-'18* (Soesterberg 2004).

Bonzon, Th. en B. Davis, 'Feeding the cities', in: J. Winter en J.L. Robert (red.), *Capital cities at war: Paris, London, Berlin 1914-1919* (Cambridge 1997) 305-341.

Bos, D., 'Building barricades: the political transfer of a contentious roadblock' in: *European review of history* 12 (2005) 345-365.

- Bruin, F. de, *Mijn jeugd in de Jordaan* (z.p. [Amsterdam] 1990).
- Burdzhalov, E.N., *Russia's second revolution: the February 1917 uprising in Petrograd* (Bloomington 1987; orig. Moskou 1967).
- Burger, J.E., *Linkse frontvorming: samenwerking van revolutionaire socialisten, 1914-1918* (Amsterdam 1983).
- Chickering, R., *The Great War and urban life in Germany: Freiburg 1914-1918* (Cambridge 2007).
- Clements, B.E., 'Bolshevik women', in: M. Miller (red.), *The Russian revolution* (Massachusetts 2001) 182-205.
- Davis, B., 'Food scarcity and the empowerment of the female consumer in World War I Berlin', in: V. de Grazia en E. Furlough (red.), *The sex of things: gender and consumption in historical perspective* (Berkeley 1996).
- De strijd tegen den oorlog en zijn gevolgen, door de revolut. socialistische vrouwen in Nederland, Revolutionair-Socialistische Vrouwenbond* (z.p. z.j.).
- Dekker, M., *Amsterdam bij gaslicht* (Amsterdam 1949).
- Dekker, R., *Holland in beroering: oproeren in de 17^e en 18^e eeuw* (Baarn 1982).
- Deneckere, G., *Sire, het volk mort: sociaal protest in België, 1831-1918* (Antwerpen 1997).
- Dongen, B. van, *Revolutie of integratie: de Sociaal Democratische Arbeiderspartij in Nederland (SDAP) tijdens de Eerste Wereldoorlog* (z.p.[Amsterdam] z.j. [1992]).
- Elout, C.K., 'De Nederlandsche oorlogspsyche', in: H. Brugmans (red.), *Nederland in den oorlogstijd: de geschiedenis van Nederland en van Nederlands-Indië tijdens den oorlog van 1914 tot 1919, voor zoover zij met dien oorlog verband houdt* (Amsterdam 1920) 353-369.
- Figes, O., *A people's tragedy: the Russian revolution, 1891-1924* (Londen 1996).
- Gold, C., 'Denmark, 1918', in: H.A. Schmitt, *Neutral Europe between war and revolution, 1917-23* (Charlottesville 1988) 87-110.
- Gorter, H., *Pan: een gedicht* (Amsterdam 1912).
- Gortzak, H., *Hoop zonder illusies: memoires van een communist* (Amsterdam 1985).
- Hobsbawn, E.J., *Revolutionaries: contemporary essays* (Londen 1973).
- Jong, A.M. de, *Notities van een landstormman* (Amsterdam 1975; verz. door J. van der Bol).
- Kenkhuis, H. (red.), *De wapens neder: de ontwikkeling in het denken over sociale actie, geweldloze strijd en antimilitarisme in Nederland deel I* (Nijmegen z.j.[1985]).
- Koblik, S., 'Sweden, 1917: between reform and revolution', in: H.A. Schmitt (red.), *Neutral Europe between war and revolution, 1917-23* (Charlottesville 1988) 111-132.
- Koejemans, A.J., *David Wijnkoop: een mens in strijd voor het socialisme* (Amsterdam 1967).
- Krijger, M., 'Het boezelaarsoproer' in: *NRC*, 18 juni 1988.
- Krijger, M., 'Het Aardappeloproer in 1917', oorspronkelijk gepubliceerd in: *Armamentaria* 39 (2004-

- 2005) 54-74. Gebruikte versie: <http://collectie.legermuseum.nl/sites/strategion/contents/004516/arma39%20het%20aardappeloproer%20in%201917.pdf> (gevonden: 22 maart 2008) 1-11.
- Kuypers, I., *In de schaduw van de grote oorlog: de Nederlandse arbeidersbeweging en de overheid, 1914-1920* (Amsterdam 2002).
- Last, J., *Partij remise* (Amsterdam 1933).
- McDermid, J. en A. Hillyar, *Midwives of the revolution: female bolsheviks and women workers in 1917* (Londen 1999).
- Mens, J., *Godt alleen d'eere* (Ede 1986).
- Miranda, S.R. de, *Het Amsterdamsche aardappelenoproer* (Amsterdam z.j. [1917]).
- Moeyes, P., *Buiten schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog, 1914-1918* (Amsterdam 2001).
- Moer, W.G. van der, *De bloedige juliweek: de levensmiddelen nood in neutraal Nederland en de bevolking van lastig Amsterdam, 1914-1917* (doctoraalscriptie UvA 1967).
- Netscher, F.C.J., 'Karakterschets: D.J. Wijnkoop' in: *De Hollandsche Revue* 25 (Amsterdam 1920) 27-40.
- Outshoorn, J., *Vrouwenemancipatie en socialisme: een onderzoek naar de houding van de SDAP ten opzichte van het vrouwenvraagstuk tussen 1894 en 1919* (Nijmegen 1979, 3^e dr.; 1^e dr. 1973).
- Ravesteyn, W. van, *De wording van het communisme in Nederland, 1907-1925* (Amsterdam 1948).
- Reve, G.J.M. van het, *Mijn rode jaren: herinneringen van een ex-bolsjewiek* (Utrecht 1967).
- Ritter (jr.), P.H., *De donkere poort: een boek, behelzende tal van persoonlijke herinneringen van vooraanstaande mannen, stemmingsbeelden, indrukken, beschouwingen, belangrijke en onbelangrijke gebeurtenissen, verhalen en anecdoten over Nederland in de jaren 1914-1918* (Den Haag z.j. [1931]), 2 delen.
- Roest van Limburg, Th.M., 'Wat leeren ons de cijfers der criminaliteit te Amsterdam tijdens de oorlogsjaren' in: *Grensgebied van het recht* 1 (1919) 39-60.
- Roland Holst-Van der Schalk, H., *Kapitaal en arbeid in Nederland* deel 2 (Nijmegen 1973, reprint SUN; 4e dr. Rotterdam 1932).
- Roland Holst-Van der Schalk, H., *Het vuur brandde voort* (Amsterdam 1979, 4e dr; 1e dr. 1949).
- Roodt, E. de, *Oorlogsgasten: vluchtelingen en krijgsgevangenen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Zaltbommel 2000).
- Rudé, G., *The crowd in history: a study of popular disturbances in France and England, 1730-1848* (New York 1964).
- Sajet, B.H. en W. Polak, *Eene voedingsenquête in den mobilisatietijd* (Amsterdam z.j. [1916]).
- Schilp, D., *Dromen van de revolutie: een verzwegen hoofdstuk uit de sociale beweging verteld aan Joop van Tijn* (Amsterdam 1967, 2^e dr.; 1^e dr. 1967).
- Scholten, D., *Revolutionairen, vrouwen en revolutionaire vrouwen in de periode 1909-1920* (doctoraalscriptie UvA 1975).

- Telmers, T., 'Het lied van den aardappel', <http://www.geheugenvannederland.nl>, collectie straatliederen (gevonden: 22 maart 2008).
- Thompson, E.P., 'The moral economy of the crowd', in: Thompson, *Customs in common* (New York 1991) 185-258.
- Verduyn, M. en S. van Weerden (red.), *Getuigen van een generatie: waarden, idealen en het leven van alledag in de jaren na de Eerste Wereldoorlog in Nederland* (Zoetermeer 1992).
- Versteeg, H.J., *Van schout tot hoofdcommissaris: de politie voorheen en thans* (Amsterdam 1925).
- Voordewind, H., *De commissaris vertelt: veertig jaren bij de Amsterdamse politie* (Den Haag 1949).
- Wibaut, F.M., *Levensbouw: memoires* (Amsterdam 1936).
- Wiessing, H.P.L., *Bewegend portret: levensherinneringen* (Amsterdam 1960).
- Wijhe, M.C. van, *Socialisme tegen honger en oorlog* (Amsterdam z.j.).
- Wittop-Koning, M., *Hoe voeden wij ons thans 't best?: raadgevingen en voorschriften betreffende de keus en de bereiding van smakelijke voedzame spijzen* (Amsterdam 1918).
- Wouters, D., *Distributiegijn en -pijn: het straatlied van 1914-1918* (Amsterdam 1940).